

kemi, vänder och vrider på paddstenar, ormstenar och korpstenar. Och man tycks vara i god tro. Förbluffande många är militärer, ett efter andlighet längtande släkte. Prästerskapet kan spela med, men däremot saknas andra akademiker. Just sociologiska frågor är tacksamma att ställa. Andreas Önerfors har tidigare framhållit förekomsten av kvinnliga frimurare och Lekeby kan visa en krets av frimurarinnor runt Hedvig Elisabet Charlotta. Vidare har det starka finska inslaget ofta framhållits, till exempel växte Reuterholm upp på Svidja utanför Helsingfors.

Utgivningsprinciperna är så enkla som möjligt, ordförklaringar ges inom parentes i stället för det omständliga med att leta reda på en not längst bak. Men kommentarerna är en smula förvirrande satta efter texterna. Bokstavligen behöver de just introduktioner. Utförandet på grått papper och med svag bildåtergivning (blyertsteckningarna går inte fram) kan inte kallas vara de luxe, men hellre det än ingen utgivning alls. Litet slarv i korrekturen förekommer, som att Carl Forsstrand kallas Forsberg. Vad som ingår i den femhundra sidiga volymen är uttryckligen ett "urval", men vad som inte kommit med får vi inte veta. Skattjakten kan kanske fortsätta. En säregenhet är att Martin Lamms insats inte ordenligt diskuteras. Hans klassiska *Upplysnings-tidens romantik* (1918–1920) och biografien över Oxenstierna från 1911 är så gott som osynliggjorda. Lamm förekommer inte i registret men passerar i texten en smula undgängd som representant för en distanserad "utanför-attityd" (s. 20). Läsaren önskar sig alltså en tydligare forskningsöversikt. Man kan lägga märke till att titeln *Gustaviansk mystik* täcker ganska mycket hokus pokus, men att inledningen definierar "mystik" som sann gudsupplevelse till skillnad från "mysticism". Också andra begrepp kan provas och prövas, exempelvis esoterism och ockultism. Här finns alltså, kort sagt, ett rikt forskningsfält serverat.

Gunnar Broberg

Martin Linde, *I fädrens spår?: bönder och överbet i Dalarna under 1700-talet* (Hedemora: Gidlund, 2009). 349 s.

Historikern Martin Linde, för närvarande verksam vid Göteborgs universitet, utvidgar i sin nyutkomna bok *I fädrens spår?* den typ av empiriska studier som låg till grund för hans avhandling *Statsmakt och bondemotstånd* (2000). Tidsperioden och typen av källmaterial för den empiriska studien är till stor del desamma. Det rör sig i huvudsak om officiell korrespondens, kameralt material, besvärsskrivelser och rättsligt material. I avhandlingen undersöktes Askers härad. I den nyutkomna boken är fokus i stället på tre socknar i Leksands närhet i Dalarna.

Trots att den empiriska basen för studien på så vis alltså är sig lik präglas *I fädrens spår?* av nya frågeställningar. Linde riktar in sig på den bekanta bilden av Dalarna som det mest svenska av landskap, med uråldriga traditioner av självständiga bönder med en framträdande position i rikets politiska liv. I synnerhet är det Dalarnas påstådda upprorstradition Linde fokuserar på. Den snävare frågan han söker besvara är varför allmogen inte gjorde uppror under det stora nordiska krigets år, i synnerhet under de år av 1710-talet då krigslyckan vänt, kungen befann sig i Turkiet och nöden i riket var akut. Om det fanns sådana starka upprorstraditioner, var då inte detta tillfället att agera? Författaren breddar dock hela tiden diskussionen och för en kontinuerlig dialog med forskningsläget om generella frågor såsom statlig maktutövning, böndernas politiska makt och inflytande samt idé- eller mentalitetshistoriska frågor om allmogens politiska medvetande.

Linde arbetar med en i grunden historiematerialistisk förklaringsmodell. Han ser vidare bönderna som i allt väsentligt rationella aktörer. Han avvisar också allt tal om interaktion eller konsensus, utan ser relationerna mellan överhet och undersåtar som präglad av klasskamp, närmare bestämt en intresse-

konflikt mellan bönderna och adeln. Kritiken mot andra forskare, som snarare karakteriserat relationen som en förhandling och hävdade att Sverige präglades av en fredlig politisk kultur, är mycket hård. Enligt Linde snarare döljer "det nebulösa begreppet politisk kultur" och termer som "interaktion" sakförhållandena än de klargör dem.

Bönderna hade skäl att göra uppror, men på 1710-talet saknade de helt enkelt förmågan, menar Linde. Det var utsiktslöst för dem att försöka sig på något uppror under det stora nordiska kriget, eftersom staten hade överväldigande starka militära resurser till hands inom riket som kunde användas mot potentiella upprorsmän. I detta avseende skiljde sig inte heller dalaallmogen från sina ständsbröder i Närke, som Linde alltså tidigare studerat och nu jämför med. Detta ger emellertid bara svar på den snävare frågeställningen, varför inget bondeuppror ägde rum på 1710-talet.

Linde går vidare för att utreda huruvida det förelåg någon upprorstradition i Dalarna. Här är det källmaterial han använt sig av otillräckligt och författaren tar också hjälp av en del kompletterande material, såsom reseskildringar. Linde kommer till slutsatsen att bönderna i Dalarna inte omhuldat någon upprorstradition av det slag de ofta tillskrivs. I synnerhet fanns ingen tradition tillbaka till senmedeltidens uppror. Här ger författaren också en övertygande förklaring till varför det var så. Linde framhåller att upproren på 1400-talet leddes av bergsmän från södra Dalarna, medan upproret 1743 leddes av bönder från Siljansbygden. Det var skillnad på Dalarna och Dalarna med andra ord. Det fanns inte nödvändigtvis någon samhörighet mellan de två områdena och sociala grupperna. Bönderna själva anknöt alltså inte till någon historisk tradition. Däremot använde sig överheten av en "dalkarlsretorik". Då de tilltalade bondebefolkningen beskrev de Dalarna som ett landskap med särskilda traditioner och en särskild ära till följd av den historiska roll det spelat. I kommunikation

ämbetsmännen sinsemellan framställdes dock dalkarlarna i stället som oroliga, "gensträviga", man sade att de har ett välkänt "humör", och så vidare.

Stort utrymme ägnar Linde även åt att jämföra förhållandena på 1710-talet med dem 1743, då ett uppror faktiskt ägde rum. Flera orsaker anförs till att upproret kom till stånd 1743 och inte 30 år tidigare. En av dem är den tidigare nämnda: 1743 var de truppstyrkor som fanns tillgängliga betydligt svagare varför dalkarlarna inte hade ett lika starkt motstånd att frukta. En annan förklaring är att bönderna starkt ogillade det frihetstida statsskicket som de uppfattade som ett adelsvälde. Linde menar vidare att överheten gjorde ett misstag då de inte förberedde folket med lämplig propaganda, vilket ledde till att allmogen inte förstod orsakerna till kriget.

Även om det alltså inte fanns någon upprorstradition menar Linde ändå att det i någon mån kan ha funnits särskilda drag i den sociala strukturen i Dalarna som förklarar att det var just där man gjorde uppror 1743. Det förefaller som att bönderna här ordnade mer eller mindre inofficiella sammankomster som skedde vid sidan av ting och sockenstämma. Det hör till saken att Linde betraktar de två sistnämnda arenorna som i hög grad kontrollerade av statsmakten. Att det i Dalarna fanns alternativa samlingsplatser och fora som stod utanför överhetens kontroll i högre utsträckning än i övriga landet utgör, enligt Linde, en viktig förutsättning för upproret.

Martin Lindes argumentering är övertygande, i synnerhet då han förklarar böndernas agerande (eller uteblivna agerande). *I fädrens spår* är därtill sällsynt välskrivnen och grundar sig på ett gediget forskningsarbete. Debatten med företrädarna för ett interaktionsperspektiv lär inte vara avslutad med denna bok, men genom den starka polemiken med tidigare forskning tydliggör den en av de viktigaste skiljelinjerna i modern historisk forskning. Med stor sannolikhet kommer *I fädrens spår* att

följas av nya studier av 1700-talets politiska liv och dalupproret i synnerhet. När det gäller böndernas föreställningar och motiven till deras handlingar får man intrycket att källmaterialet inte är uttömt. Som idéhistoriker kan man inte hjälpa att undra varför inte Linde åtminstone nämner den dissertation *De tumultu dalekarlorum* (*Om dalkarlarnas uppror*) som försvarades i Uppsala i maj 1743. Avhandlingens ämne var Nävtåget 1598 och kopplingen till de pågående oroligheterna var uppenbar – professor Johan Ihre dömdes till böter för uppvigling. Denna text, liksom Ihres kontroversiella politiska dissertationer och undervisning i allmänhet, förtjänar en betydligt större uppmärksamhet av forskarna än vad som hittills varit fallet.

Andreas Hellerstedt

Carl von Linné, *Clavis medicinae duplex: medicinae tvenne nycklar*, red. Birger Bergh, Gunnar Broberg, Bengt Jonsell & Bengt I. Lindskog (Stockholm: Atlantis, 2008). 259 s.

Fyra professorer i skilda ämnen – latin, idé- och lärdomshistoria, botanik och medicinshistoria – har här slagit sig samman om en kommenterad utgåva och översättning av en text som inte omfattar mer än ett trettioårligt tamligen glest tryckta sidor. Redan detta ger vid handen att det torde röra sig om särdeles svårforcerat material. Så är också fallet, vilket påpekas redan i bokens förord för att sedan upprepas på flera ställen, och man har bara att instämma. Ingen bör dock låta sig avskräckas av detta konstaterande, utan den läsare som har något som helst intresse för sjuttonhundratalsmedicin kommer att kunna ha gott utbyte av denna bok. Boken är, i ytterst kort sammanfattning, utplagd enligt följande:

I det mycket innehållsrika inledningskapitlet ger Gunnar Broberg en bakgrund: Linnés

syn på, och position inom, medicinen, liksom hans relationer till en del samtida kolleger diskuteras, *Clavis'* tillkomsthistoria behandlas, och texten sätts in i sitt sammanhang. Broberg påpekar dess nära samhörighet med delar av Linnés övriga produktion. I en dissertation *De effectu et cura vitiorum diaeticorum generali*, som till yttermera visso är en förklaring av *Clavis*, rekommenderar Linné läsning av en del dissertationer om läkemedel innan man tar sig an *Clavis*. Likaså finns likheter med *Systema naturae*. Linnés höga tankar om sin *Clavis* belyses bland annat genom att hans egen anonyma recension av skriften i *Lärda Tidningar* återges; olika aspekter på nyckelmetaforik och talmystik behandlas, liksom Linnés spekulationer kring elektriciteten som livskraft. Kapitlet avslutas med ett sammanfattande resonemang kring frågan om vad *Clavis* egentligen är eller varit tänkt att bli. Förutom de ovannämnda likheterna med *Systema naturae* betraktas *Clavis* här som sammanfattningen av Linnés samlade medicinska erfarenhet; som en utopi eller framtidsvision; som ett av de försök som gjordes i samtiden för att komma vidare från det mekanistiska synsättet inom medicinen samt, slutligen, som "[e]n nyckel till Linnés tänkande och person".

Härefter följer så originaltrycket av år 1766 i fullständig färgfaksimil med svensk parallelltext. Birger Bergh har naturligtvis gjort en god översättning och har dessutom, utöver de löpande noterna, i ett kort förord förklarat sina ställningstaganden vad gäller tolkning och översättning av vissa särskilt besvärliga ord och begrepp, såsom det för Linnés resonemang helt grundläggande begreppet *diaeta* med dess tillhörande adjektiv *diaeticus*, eller det understundom, även för fackskribenter, förvirrande begreppsparet *res naturales* respektive *res non naturales*; Birger Berghs ställningstaganden är enligt min mening välmotiverade, och principen att redovisa sina skäl på detta sätt, i stället för enbart i noter, är något som borde avkrävas varje översättare.